Частина 1. СВІТОВА ВІЙНА

§ 7. У ВИРІ ІМПЕРСЬКИХ ІНТЕРЕСІВ

7.1. Європа

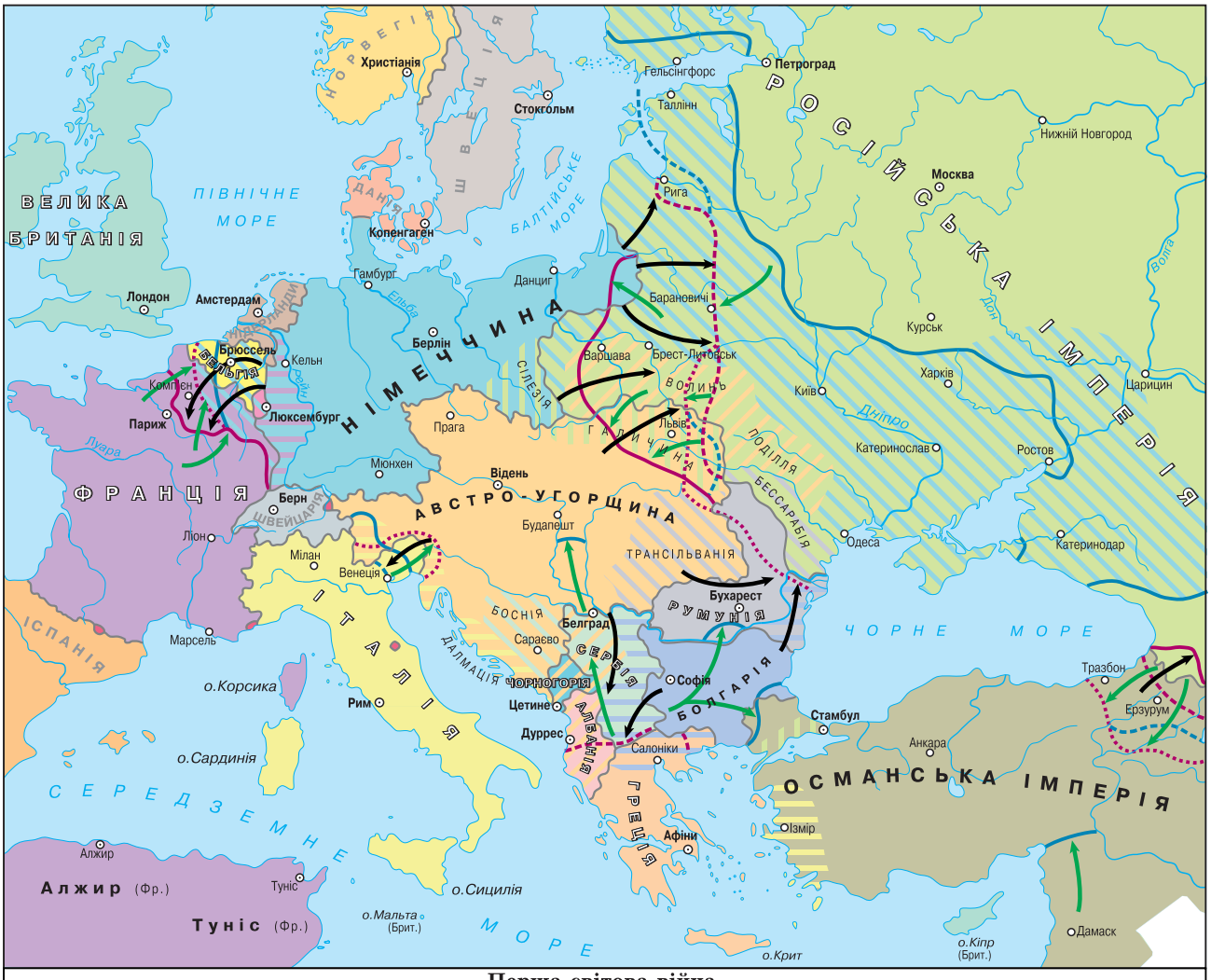

1. Ознайомтеся з наведеними документами та розподіліть їх на дві великі групи. За якими критеріями їх можна розподіляти? Який з них може бути найсуттєвішим? Поясніть свій вибір.
2. Використавши документи параграфа, заповніть таблицю **«Цілі провідних країн Європи напередодні Першої світової війни»**

Країна	Цілі країни у війні	Цілі, спільні для військово-політичних блоків
Англія Франція Росія Німеччина Австро-Угорщина Італія		

Якої інформації не вистачає, щоб таблиця була заповнена? Відшукайте цю інформацію в інших джерелах інформації (підручники, довідники, енциклопедії) і завершіть таблицю.

1 Погляд сучасника

Доповідь царю, яку склали МЗС і Морське міністерство Росії «Про ціль вітчизни на найближчі роки»

Безперечно, аж до остаточного вирішення завдання твердо приймається для всіх дипломатичних зусиль Росії така політична ціль: у найближчі роки – 1918–1919 – заволодіти Босфором і Дарданеллами.

Долуцкий И.И., Журавлева В.И. Всемирная история XX века. – С. 199.

2 Погляд дослідника

Улітку 1898 р. російський імператор Микола II вперше в історії людства звернувся до урядів усього світу з пропозицією «покласти край безперервним озброєнням і знайти засоби, які запобігали б нещастю, що загрожує усьому світові».

Англія помітила в цьому «німецькі підступи». Вільгельм II** зневажливо висловився: «Гуманітарний дурман довів Нікі до цього неймовірного кроку». А багато хто з політичних спостерігачів вважав, що все простіше: російська казна знову зазнає труднощів.

Долуцкий И.И., Журавлева В.И. Всемирная история XX века. – С. 202.

3 Погляд сучасника

Із висловлювань президента Франції Р. Пуанкаре*

Я не бачив у свого покоління іншої мети у житті, ніж надію повернути наші втрачені провінції.

Цит. за: Долуцкий И.И., Журавлева В.И. Всемирная история XX века. – С. 199.

4 Погляд сучасника

Член німецького генерального штабу Ф. фон Бернгарді

Неможливо, щоб Німеччина і Франція змогли коли-небудь домовитися стосовно своїх проблем. Францію необхідно зовсім розтрощити. Вона повинна бути знищена раз і назавжди як велика держава.

Цит. за: Такман Б. Августовские пушки. – М., 1972. – С. 72–73.

3. Як сучасники поставилися до ініціативи російського царя? Чи могла ця ініціатива мати іншу оцінку? Аргументуйте.

* *Пуанкаре Р.* (1860–1934) – президент Франції (1913–1920), прем'єр-міністр (1912–1913, 1922–1924, 1926–1929).

** *Вільгельм II* (1859–1941) – останній німецький імператор (1888–1918); його імперіалістична політика стала однією з причин Першої світової війни.

5

Картина російського художника «Согласие» 1914 р., присвячена англо-франко-російському союзу – Антанті

Текст під картиною (мовою оригіналу):
ФРАНЦІЯ
ЛЮБОВЬ въ ней чистая горитъ
Къ земле родимой и народу. –
Объята ею, – отразитъ
Она тяжелую невзгоду...
РОССІЯ
Въ ней ВѢРА глубока; тревогой
Не поколеблема ничуть;
Святая Русь во имя Бога
Свершаетъ свой побѣдный путь...
АНГЛІЯ
НАДЕЖДА въ ней всегда живетъ
На мощь, величіе Россіи
Съ ЛЮБОВЬЮ, ВѢРОЮ идетъ
Она на бой и ихъ зоветъ
Сломить надменныя стихіи...

Передъ грозой враждебныхъ силъ
Въ дни тяжкой скорби, испытаній –
Святой союзъ ихъ въ полѣ брани
Самъ Богъ съ небесъ благословилъ.

6

Карта Європи 1914 р. Німецька карикатура

4. Визначте жанр візуальних джерел 5 та 6. Що в них спільного, а що відмінного? Які художні засоби використані? На кого були розраховані такі зображення? Яку роль, на вашу думку, вони мали відігравати?

7 Офіційний документ

Із таємної доповіді міністра закордонних справ Росії про мету Антанти (14 вересня 1914 р.)

1. Головна мета союзників – зламати могутність Німеччини і її претензії на військове та політичне панування...

2. Територіальні зміни повинні визначатися принципом національностей.

3. Росія приєднує до себе нижню течію Німану і східну частину Галичини, а до Царства Польського вона приєднує Східну Познань, Сілезію і західну частину Галичини.

4. Франція повертає назад Ельзас-Лотарингію, долучаючи до неї яку захоче частину рейнської Пруссії та Палатинату.

5. Бельгія суттєво розширює свою територію.

6. Шлезвіґ-Гольштайн повертається Данії.

9. Сербія приєднує до себе Боснію та Герцеговину, Далмацію і Північну Албанію.

11. Греція приєднує до себе південь Албанії, за винятком Валлони, яка відійде до Італії.

12. Англія, Франція та Японія розділять між собою німецькі колонії...

13. Німеччина і Австрія заплатять військову контрибуцію.

Хрестоматия по новой истории. – М., 1953. – С. 505–506.

8 Офіційний документ

Із таємної «доповідної записки професорів» канцлеру Німеччини про мету війни 1914 р.

Щоб забезпечити «тривалий мир», необхідно: а) у Франції значно зміцнити наш західний кордон від Бельфору до моря. Треба завоювати частину північно-західного французького берега каналу, щоб мати стратегічні гарантії проти нападу Англії і отримати сприятливий вихід до океану. Франція повинна сплатити величезну суму у вигляді військової контрибуції. Нам не слід також забувати, що Франція має порівняно великі колонії... б) утримання Бельгії народ вважає справою честі, що не підлягає обговоренню... в) на кордоні з Росією треба створити з російських земель прикордонний пояс, доступний німецькій сільськогосподарській колонізації. Проте ми не зупинимось перед тим, щоб вказати на російські остзейські провінції... г) оскільки ця війна є війною Англії проти впливу Німеччини на світовому ринку, на морі і в заокеанських країнах, необхідно добитися повернення на світовий ринок і забезпечити собі морські шляхи. Контрибуції повинні бути такими, щоб вони покривали країні її військові витрати... й давали б можливість відновити і розширити нашу військову могутність.

Хрестоматия по новой истории. – С. 505–506.

5. Порівняйте документи 7 та 8. Чому обидва документи є «таємними»? Як вони співвідносяться з джерелами 5 та 6?

9 Мовою цифр

Воєнні видатки в 1913 р.

Показники	Франція	Англія	Німеччина	Росія
На душу населення воєнних видатків	100	82	72	32
Загальні воєнні видатки, млрд марок	1,64	1,54	2,0	1,84
Частка воєнних видатків у бюджеті, %	38	33	50	40

Складено за: История Франции. – М., 1973. – Т. 2. – С. 552; История Первой мировой войны. – М., 1975. – Т. 1. – С. 68.

6. Проаналізуйте статистику. Які висновки ви зробили? Як співвідносяться дані таблиці з іншими джерелами цього параграфа?

7.2. Україна

1. Проаналізувавши документи параграфа, укладіть таблицю довільної форми **«Українські землі в планах воюючих сторін»**. Зверніть увагу на особливості регіональних зазіхань тих чи інших держав, далекосяжність планів щодо українських земель. У реалізації чиїх планів були намагання використати український чинник?
2. Яким чином, на вашу думку, українські політики могли використати плани воюючих сторін у реалізації власних позицій стосовно політичного самовизначення України?
Запишіть свої міркування.

10 Офіційний документ

З таємних документів німецького генерального штабу (1 грудня 1915 р.)

Кожен, хто в дійсності знає і розуміє географічне та економічне положення, в якім знаходиться Росія, є свідомий того факту, що Велика Росія може існувати тільки через посідання багатої України. Якщо ми зуміємо змінити стан України на незалежну державу і утримати незалежну Україну при житті, то з певністю дамо смертельний удар Великій Росії. Тому Україну слід вважати серцем Великої Росії. В опінії всіх експертів, це посідання України робить Росію великою європейською потугою. Україна, відділена від Росії, створить мур між властивою Росією, Центральними державами та Балканами, закриваючи доступ Росії до Чорного моря.

Цит. за: Грицак Я. Нарис історії України... – С. 103.

11 Погляд дослідника

На австрійському фронті російська армія мала спершу блискучі успіхи. Австрійці відступали. 3 вересня (21 серпня ст. ст.) російські війська вступили до Львова. Верховний головнокомандувач, великий князь Микола Миколайович, видав маніфест, в якому висловлював радість, що «російський народ об'єднався» і що «завершено діло Івана Калити»*. Новопризначений генерал-губернатор Галичини, граф О. Бобринський, відразу почав проводити на практиці ці думки. Він говорив, що Галичина і Лемківщина – споконвічна корінна частина єдиної великої Русі, увесь устрій має бути заснований на російських началах. Зазначав, що запроваджуватиме тут російську мову, закон та устрій.

Дорошенко Д. Історія України. Доба Центральної Ради. – Ужгород, 1932. – Т. 1. – С. 6.

12 Погляд дослідника

Перед початком війни Міністерство закордонних справ Австрії зацікавилося можливістю використання українського чинника у боротьбі проти Росії... Австрійське дипломатичне відомство підготувало поширений документ про «австро-угорську ідею» і плани стосовно майбутнього польських та українських етнічних територій, відвойованих від Росії. На початку війни найбільш імовірним видався план, що передбачав приєднання до австрійських земель колишнього ареалу поширення Греко-католицької церкви: Холмщини, Підляшшя, Волині та Поділля. Названі території мали бути об'єднані в окрему українську автономну область у складі імперії Габсбургів. Водночас ця тактика зацікавила і Німеччину. У німецьких урядових колах більше схилялися до ідеї утворення поясу буферних держав на кордоні з Росією. Правда, закінченої концепції врегулювання української проблеми на початку війни Німеччина не мала.

Расевич В. Зовнішньополітичні орієнтації австрійських українців (1912–1918 рр.) // Матеріали засідань Історичної та Археологічної комісії НТШ в Україні. – Вип. другий (1995–1997). – Львів, 1999. – С. 260.

---

* *Іван Калита* (?–1340) – московський князь (з 1325 р.), великий князь владимирський (з 1328 р.). Одним з перших почав об'єднувати північно-східні руські землі навколо Москви.

13 Погляд дослідника

З самого початку війни Буковина опинилась в епіцентрі інтересів трьох держав, чиї кордони сходились тут:

Австро-Угорщина намагалася втримати край під своєю владою.

Російська імперія хотіла приєднати «Буковинську Русь» до своїх територій і придушити тут національний рух та ліквідувати його вплив на Велику Україну.

Румунія розглядала Буковину та Хотинщину – колишні володіння Молдавського князівства – як свою «історичну спадщину», яку в ході великої бійки можна виторгувати і приєднати до своїх володінь. Росія та Австро-Угорщина обіцяли їй за це рахунок володінь противника.

В ході дворічних торгів аргументи Росії переважили (кордон обіцяної Південної Буковини мав проходити не по Серету, а по Пруту), і 17 серпня 1916 р. Румунія вступила у війну на боці Антанти.

Таким чином, Буковина виступала розмінною монетою у великій політиці воюючих держав.

Федорак В.Ф., Черкач Н.І. Історія рідного краю. – Чернівці, 2001. – С. 26.

3. Пригадайте з курсу історії України обставини та мету утворення Головної української ради і Союзу визволення України.
4. Проаналізуйте документи параграфа і визначте позиції українських політиків щодо війни. Зверніть увагу на їх аргументацію.
5. Які чинники впливали на формування саме таких підходів українських політиків? Які з них ви поділяєте, а які – ні? Прокоментуйте.
6. Порівняйте свої міркування щодо позицій українських політиків у Першій світовій війні, які ви зробили при вивченні документів § 7.2, з реальними підходами, висвітленими нижче.

7.3. Війна і українські політичні сили

14 Погляд сучасника

Українці не піддадуться провокаційним впливам і виконають свій обов'язок громадян Росії в цей тяжкий час до кінця і не тільки на полі бою... але й як громадяни-обивателі, що повинні... сприяти успішному виконанню російською армією виїмково відповідального завдання, що випало на її долю...

Національна проблема, зокрема українська, вимагає свого невідкладного розв'язання. Такі струси в державному житті, як війна, відкривають очі суспільству державної нації на одну з її помилок у відношенні до недержавних народів. Воно переконується, що ці народи в однаковій мірі з ним відстоюють цілість держави, обороняють її нерозривність та добро і не є тією небезпекою, що в ній дехто вбачає загрозу цілості Росії.

Якщо в найбільш критичні дні проби народи Росії виконують свої обов'язки у відношенні до неї, то у свідомість суспільства і його керівних сил повинна просякти думка про надання цим народам і відповідних прав. У цьому відношенні можна завважити вже сприятливі симптоми. Логіка речей промовляє за те, що зміна відношення до інородців торкнеться також і українців, і в перспективах розв'язання національного питання в Росії і українське питання теж буде поставлене на денний порядок.

Москва, липня 30 дня 1914 року.

Петлюра Симон*. Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1956. – С. 185–186.

* *Петлюра С. В.* (1879–1926) – український політик, державний і військовий діяч, публіцист; з 1900 р. – член Революційної української партії, з 1905 р. – Української соціал-демократичної робітничої партії; у 1912–1917 рр. – редактор журналу «Украинская жизнь» (Москва); пізніше – один з лідерів Української революції; у 1919–1926 рр. – Голова Директорії Української Народної Республіки.

15 Офіційний документ

З маніфесту Головної української ради (3 серпня 1914 р.)

Ідучи війною на австро-угорську монархію, Росія грозить загином також українському національному життю, яке найшло охорону в конституційнім ладі австрійської держави. Побіда Росії мала би принести українському народові австро-угорської монархії те саме ярмо, в якім стогне 30 мільйонів українського народу в Російській імперії. І тому дорога наша ясна…

Теперішня хвиля кличе український нарід стати однодушно проти царської імперії, при тій державі, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку…

Побіда австро-угорської монархії буде нашою побідою. І чим більше буде пораженіє Росії, тим швидче виб'є година визволення України…

Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!

Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. – Мюнхен, 1983. – Т. 1. – С. 211–213.

16 Офіційний документ

З відозви Загальної української ради до народів світу (15 вересня 1916 р.)

Всі українці без огляду на державні кордони стоять на становищі своєї окремішности від сусідніх народів і змагають до визволення, опираючи ці свої змагання не тільки на внутрішній потребі національного розвитку, але також на історичнім праві й незабутній традиції своєї визвольної боротьби.

Хай буде вільний кожний народ, хай живе й український народ, що на суцільній території числить 35 мільйонів голов і заселює простір 850 000 кв. км, не буде погноєм для чужих культур пануючих над ним народів!..

Хочемо бути самостійним господарем на своїй землі, в сім'ї вільних і рівних народів, мати повну спромогу розвивати свої духовні сили й матеріальні багацтва свойого краю для себе та для людства!

Україна в XX столітті. 1900–2000: Зб. док. і матеріалів / Упоряд.: А.Г. Слюсаренко та ін. – К.: Вища шк., 2000. – С. 25–26.

17 Офіційний документ

З платформи Союзу визволення України (серпень 1914 р.)

Об'єктивна історична конечність вимагає, аби між Західною Європою і Московщиною повстала самостійна українська держава. Потрібне се для осягнення і утревалення европейської рівноваги, є се в інтересі народів австро-угорської держави, а передовсім в інтересі німецького народу в обох цісарствах, а для українського народу було б се здійсненнєм вікових його мрій і зусиль…

Національно-політичною платформою Союзу є державна самостійність України.

Україна в XX столітті. – С. 23.

18 Погляд дослідника

Трагічні події 1914 та 1915 років викликали перелім у ставленні українців Наддніпрянщини до російського уряду. Зник той «патріотичний» запал, який переживало багато з них на початку війни, і зростала свідомість, що перемога Росії принесе Україні нові кайдани. Рада ТУП, яка стала єдиним об'єднуючим політичним осередком партій, ухвалила у вересні 1914 р. постанову про те, що українці мусять зайняти нейтральне становище у війні. На цій підставі ТУП не погодилося з діяльністю СВУ, який закликав боротися спільно з австрійською армією.

Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т. 2. – К., 1993. – С. 448.